

УДК 331.524

Кравченко О.О.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління
Черкаського навчально-наукового інституту
«Університет банківської справи»*

АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

THE ANALYSIS OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM OF ECONOMICAL DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено актуальній на сьогоднішній день проблемі інноваційного розвитку України. Розглянуто та проаналізовано становище України на світовому ринку, її сильні та слабкі сторони у сфері інноваційної діяльності, зазначено місце інноваційного потенціалу в системі управління підприємством. Визначено основні чинники формування інноваційного середовища.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна система, інноваційна модель розвитку, інноваційна активність, інноваційна політика.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме инновационного развития Украины. Рассмотрено и проанализировано положение Украины на мировом рынке, ее сильные и слабые стороны в сфере инновационной деятельности, указано место инновационного потенциала в системе управления предприятием. Определены основные факторы формирования инновационной среды.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная система, инновационная модель развития, инновационная активность, инновационная политика.

ANNOTATION

The article is devoted to the issue date of Ukraine's innovative development. The position of Ukraine in the world market, strengths and weaknesses of the national economy in innovation activity are discussed and analyzed. The place of innovation potential in the enterprise management system is indicated. The main factors of the innovation environment formation are determined.

Keywords: innovative development, innovative system, innovative model of development, innovation activity, innovation policy.

Постановка проблеми. Перехід України на вектор інноваційних перетворень останнім часом стає все більш актуальним. Для цього є сенс створити діючі механізми перетворення практичних знань та результатів досліджень в технологічні інновації. Це може підвищити конкурентоспроможність української економіки, сприяти її сталому та довгостроковому зростанню. Подібні прогнози підтверджуються чисельними розрахунками та дослідженнями, втіленням таких проектів займаються багато економістів та науковців.

Українська політика вже деякий час орієнтується на інтеграцію в Європейське Співтовариство, намагаючись посісти надійне місце в переліку розвинутих економічних систем світу. Але поки що Україна не може досягти повноцінного технічного, технологічного та структурного економічних рівнів, притаманних країнам із розвинутою економікою. Інтеграція нашої

держави в загальносвітову ринкову систему відбувається прискореними темпами. Без сталого покращання та вирівнювання чисельних розбіжностей технологічного, технічного та інших рівнів це складно і може викликати негативні наслідки незворотного характеру. Так, Україна ризикує увійти до низки країн периферійного складу згідно зі своїм економічним рівнем.

Інтенсивне інноваційне піднесення сфери економіки вимагає врахування таких чинників:

- сталий та послідовний розвиток мережі інноваційної інфраструктури;

- державна політика і законодавство повинні бути спрямовані на стимулювання процесів інноваційного характеру;

- у країні повинні діяти великі національні компанії, виробництво яких у пріоритетних та сучасних галузях задовольняє потреби суспільства і держави і які здійснюють масштабні планові програми виробництва, просуваючи на ринки якісну конкурентоспроможну продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації стали об'єктом плідних досліджень таких учених, як В. Геєць, О. Бутник-Сиверський, Ю. Бажал, А. Чухно, Л. Федулова та ін. Водночас питання інноваційного розвитку є маловивченим, хоча практика господарювання ставить його імперативно і гостро. Формування та функціонування цього інноваційного розвитку супроводжується значними спотвореннями.

Мета статті полягає в комплексному аналізі національної інноваційної системи розвитку економіки України та вдосконаленні теоретичних положень щодо стратегії формування інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний структурний розвиток української економіки не в усьому відповідає важливим тенденціям загальносвітового значення. Крім того, механізми регуляції сфери зовнішньої економіки дещо деформують економічне середовище, в якому працюють підприємства. Все це стримує розвиток українського експортного потенціалу. Ці невідповідності потребують виправлення, після чого стає можливим розвинути економічну політику і виводити країну на світовий економічний рівень. Дії по стабілізації

економіки є важливим пріоритетом економічної урядової політики.

Уряд країни постійно декларує прагнення інтегруватись до європейського та світового економічних просторів. Для цього необхідно створити та забезпечити реалізацію державної політики в сфері економіки, яка спрямована на створення та функціонування державних і ринкових інститутів. Ці інститути повинні генерувати і поширювати інновації, формувати експортний потенціал, який є визначальним фактором сучасної конкурентоспроможності країни.

Основною метою підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні є забезпечення стабільного розвитку в багатьох профільних наукових і технічних галузях, серед яких аерокосмічна, електронна, електротехнічна, хімічна, фармацевтична, сировинна промисловість тощо. Вони повинні більш ефективно конкурувати на різноманітних світових ринках і бути джерелом технологічного зростання.

У сучасному українському експорті товарів промислового ринку високотехнологічна продукція складає лише 5%, а світовий середньостатистичний рівень – 21%. Існує потреба в удосконаленні державної системи підтримки, стимулюванні розвитку українського експортного потенціалу. Україна повинна дослідити та врахувати міжнародний досвід, орієнтуючись на спрощення та здешевлення доступу до сучасних ресурсів розвитку. Необхідно забезпечити надійну інфраструктуру, яка буде базуватись на нових інформаційних технологіях, створити бізнес-середовище, сприятливе для покращання експортної експансії українського виробника на світовій економічній арені.

Протягом останніх років Україна сформувала надійні основи законодавчої та правової бази, покликаної стимулювати науково-технічну та інноваційну діяльність. Було сформовано десятки зон і територій розвитку пріоритетних напрямів. Сьогодні по всій території країни активно діють десятки інноваційних центрів, підрозділів, відповідальних за інноваційні впровадження та розвиток [1, с. 97].

Українське інноваційне законодавство орієнтоване на інноваційну модель економічного розвитку у новому столітті. Ефективність та дієвість інноваційних процесів визначається взаємодією суб'єктів між собою в цілісній інноваційній системі України. Базове законодавство, що підтримує інноваційну діяльність, заклало надійний фундамент для створення та розвитку власної державної інноваційної системи. Для того щоб забезпечити виконання положень, направлених на підтримку інноваційної політики, уряд прийняв низку постанов та інших актів підзаконного характеру, покликаних регламентувати різноманітні аспекти діяльності у сфері інновацій.

Протягом тривалого часу інноваційне законодавство України характеризувалось своєрідною

фрагментарністю, роздрібненістю та непослідовністю. У 1999 р. разом із прийняттям Концепції інноваційного та науково-технологічного розвитку країни була закладена база для системного підходу до розвитку інновацій. Концепція визначала дієві концептуальні основи економічного розвитку у сфері інновацій. У 2002 р. був прийнятий Закон України «Про інноваційну діяльність», згідно з яким державна інноваційна політика головною метою визнає формування та розвиток правових, організаційних та соціально-економічних умов, необхідних для постійного відтворення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу. Інноваційна діяльність направлена на впровадження екологічних та безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, сучасного виробництва та реалізації різноманітних видів конкурентоспроможної продукції, яка буде забезпечувати потреби суспільства.

Дотепер продовжується розвиток законодавчої бази, опрацьовуються підзаконні акти, забезпечується реалізація Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». Окрім того, у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» розкривається системний погляд на створення державної політики у визначенні найактуальніших напрямів інноваційного розвитку [2, с. 15]. Метою закону є забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Необхідно помітити один важливий недолік, притаманний сучасній системі інновацій: немає збільшення кількості та якості законодавчих актів, відсутні зміни та доповнення до вже існуючої законодавчої бази, а це впливає на формування системного підходу, науково обґрунтованих концептуальних засад, цілісного структурованого «дерева цілей» української інноваційної науково-технологічної політики.

Згідно зі світовим і вітчизняним досвідом, часті зміни правових норм сприяють погіршенню їх виконання. Наявна нормативно-правова база, яка забезпечує інноваційний фонд, доволі суперечлива і не завжди відповідає економічним потребам, заснованим на знаннях. У сучасних умовах немає й ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Не забезпечується функціонування такого ринкового інституту, як венчурний капітал. Надзвичайно ускладнені процедури створення суб'єктів інноваційної діяльності. І, нарешті, законодавчо не визначені критерії, умови і межі інноваційності проєктів, не відбувається повноцінне розмежування проєктів інвестиційного та інноваційного характеру.

Проблема адекватної експертизи, конкурсної реалізації фінансування з державного бюджету

наукових, науково-технічних та інноваційних програм і проектів не є достатньо дослідженою та вивченою. Законом України «Про державні цільові програми» передбачена обов'язкова державна експертиза проектів державних цільових програм разом із відсутніми нормами законодавства. Необхідно забезпечити структурну та системну досконалість, комплексність, системність наявної нормативно-правової бази, переліку законодавчих актів, що є необхідним для формування повноцінної та послідовної української інноваційної політики. Цьому завданню може сприяти створення та впровадження Кодексу законів про інноваційну, наукову та науково-технологічну діяльність, який може стати базою для втілення законів прямої дії та актуальних підзаконних актів. Більша частина інновацій, які впроваджують на території України, здатні створити перевагу тільки для традиційного ринку. Вони не змінюють загальний технологічний уклад та структуру економіки, хоча це було б позитивно.

Якщо говорити про досягнення України в міжнародному вимірі конкурентоздатності, рівні розвитку й особливо ефективності функціонування інноваційної системи, то вони є недостатніми для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантування національної безпеки, виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя українських громадян.

Для вирішення цієї проблеми слід проаналізувати вихідні позиції основних компонентів національної інноваційної системи, ступінь їх відповідності вимогам інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, виявити слабкі сторони і перепони, що гальмують такий розвиток, а також наявні переваги і потенційні можливості щодо здійснення узгоджених системних змін.

За даними Держкомстату України, у 2014 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1 609 підприємств, або 16,1% обстежених промислових підприємств. На інновації підприємства витратили 7,7 млрд. грн., у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,1 млрд. грн. (66,5% загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 1,7 млрд. грн. (22,8%), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових тех-

нологій) – 47,2 млн. грн. (0,6%), інші витрати становили 0,8 млрд. грн. (10,1%).

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 6540,3 млн. грн. Обсяг коштів державного і місцевих бюджетів становив 349,8 млн. грн., вітчизняних та іноземних інвесторів – 146,9 млн. грн., кредитів – 561,1 млн. грн.

Упровадження інновацій у 2014 р. здійснювали три чверті інноваційно активних промислових підприємств (1 208). Упроваджували інноваційні види продукції 600 підприємств, кількість таких видів становила 3 661 найменування, із них 1 314 – машини, устаткування, апарати, прилади. Нові технологічні процеси запровадили 614 підприємств. Кількість процесів становила 1 743, із них маловідходних, ресурсозберігаючих – 447 [3].

Таблиця 1

Упровадження інновацій на промислових підприємствах (за даними Держкомстату), од.

	2014
Упроваджено	
кількість найменувань інноваційних видів продукції	3661
з неї машин, устаткування, приладів, апаратів тощо	1314
кількість нових технологічних процесів	1743
з них маловідходних, ресурсозберігаючих	447
Придбано нових технологій	543

У 2014 р. 905 підприємств реалізували інноваційну продукцію на 25,7 млрд. грн., або 2,5% загального обсягу реалізованої промислової продукції. Реалізацію продукції за межі України здійснювали 295 підприємств, обсяг якої становив 7,5 млрд. грн.

Майже кожне четверте підприємство реалізувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції становив 7,1 млрд. грн., майже її половину (40%) 85 підприємств поставили на експорт. Значна кількість підприємств (787) реалізували продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг становив 18,6 млрд. грн., чверть якої (25,6%) 238 підприємств реалізували за межі України.

Упродовж 2012–2014 рр. питома вага інноваційно активних підприємств становила 14,6%. Із загальної кількості обстежених підприємств 6,0%

Таблиця 2

Розподіл підприємств за типами інновацій та кількістю працюючих (за даними Держкомстату), %

	Обстежені підприємства, всього	З них інноваційно активні	У тому числі запроваджували		
			технологічні інновації	технологічні та нетехнологічні інновації	нетехнологічні інновації
Усього	100,0	14,6	6,0	3,5	5,1
у т.ч. з кількістю працюючих					
до 49 осіб	100,0	11,3	4,0	2,3	5,0
50–249 осіб	100,0	19,7	9,6	4,8	5,3
250 осіб і більше	100,0	38,8	18,1	14,8	5,9

займалися технологічними інноваціями (продуктові та/або процесові), 5,1% – нетехнологічними (організаційні та/або маркетингові), 3,5% – технологічними і нетехнологічними інноваціями [3].

За даними обстеження 2012–2014 рр., найвищий рівень інноваційної активності спостерігався серед підприємств переробної промисловості (19,5%). Більшість інноваційно активних промислових підприємств запроваджували технологічні інновації.

Характеризуючи в цілому розвиток наукової діяльності як бази розвитку інновацій, слід наголосити, що на науку держава витрачає коштів в 10 разів менше, ніж на держслужбовців та силові структури, у той час як, наприклад, у США витрати на науку в 1,3 рази перевищують витрати на держапарат і правоохоронні органи.

Свого часу зниження рівня фінансування НДДКР призвело до того, що Україну залишили кваліфіковані науково-технічні кадри, що, своєю чергою, призвело до занепаду наукових шкіл, стрімкої деградації бази наукових та науково-технологічних досліджень, переважного впровадження в Україні запозичених технологій, які, з огляду на брак функціонування, були низької якості.

Протягом останніх років зростає попит на знання та інтелектуальний продукт українського походження та здобутих українськими вченими результатів в інноваційну діяльність закордонних країн, зменшуються обсяги мож-

ливої кількості об'єктів інноваційної діяльності в Україні та знижується кількість підприємств, що впроваджують інновації (26% у 1994 р. проти 14,6% у 2014 р.) [3].

Якщо здійснити порівняння із закордонними країнами, то серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26% та Греція – 29%, але навіть вони удвічі вищі, ніж в Україні. Порівняно з країнами, старими членами ЄС – Голландією (62%), Австрією (67%), Німеччиною (69%), Данією (71%) та Ірландією (74%), – розрив з Україною ще більший – 3-6 разів.

Досвід розвинених країн доводить, що вплив інноваційного фактору на економіку має відбуватися шляхом узгодження інноваційної політики з науково-технічною, бюджетно-фінансовою, грошово-кредитною, промисловою та зовнішньоторговельною.

Аналіз вітчизняної науково-технічної та інноваційної сфери свідчить про відставання України від світових норм за багатьма показниками, у тому числі:

- за рівнем інноваційної активності;
- за станом виробництва високотехнологічної продукції;
- за обсягами фінансування науки;
- за розвитком інфраструктури інноваційного виробництва та підприємництва тощо.

Науково-технологічний потенціал країни не відповідає загальній продуктивності еконо-

Таблиця 3

Розподіл підприємств у 2012–2014 рр. за типами інновацій та видами економічної діяльності (за даними Держкомстату), %

	Обстежені підприємства, всього	З них інноваційно активні	У тому числі запроваджували		
			технологічні інновації	технологічні та нетехнологічні інновації	нетехнологічні інновації
Усього	100,0	14,6	6,0	3,5	5,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	100,0	11,9	7,3	1,9	2,7
Переробна промисловість	100,0	19,5	9,3	5,4	4,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	100,0	18,6	12,6	3,0	3,0
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	100,0	10,2	6,4	1,3	2,5
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	100,0	11,2	2,1	2,0	7,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	100,0	7,3	2,9	1,5	2,9
Інформація та телекомунікації, крім виробництва кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльності у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення	100,0	16,3	5,2	5,4	5,7
Діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	100,0	12,8	5,3	2,9	4,6

міки, що викликано невисокою ефективністю української інноваційної системи. Є кілька проблем, які гальмують розвиток секторів економіки високотехнологічних напрямів. Серед них – відсутність достатнього фінансування, неефективна інноваційна політика, розбалансованість загальної економічної системи. Все це призводить до зменшення кількості науковців, погіршується економічна віддача повноцінних інноваційних пропозицій, уповільнюється їх реалізація в усіх сферах державної економіки.

Сьогодні в Україні практично відсутній попит на наукові дослідження та впровадження їх результатів у практику. Державна система захисту права інтелектуальної власності не є досконалою, шляхи комерціалізації та отримання прибутку від інтелектуальної продукції перекриваються та не розвиваються. Таким чином, потенційні суб'єкти інноваційної діяльності не мають достатньої кількості стимулів для прискорення своєї роботи та її вдосконалення. Крім того, відбувається субсидювання економік країн із більш розвинутою економічною інфраструктурою через безкоштовний трансфер висококваліфікованих і досвідчених фахівців та результатів фундаментальних досліджень в усіх сферах життя [4, с. 128].

Процеси впровадження інновацій гальмуються недостатнім інституційним забезпеченням інноваційної діяльності. Відсутнє розвинуте ринкове середовище як в загальному сенсі, так і в окремих локальних випадках. Нормативно-правова база є незавершеною та безсистемною, час від часу зупиняється чинність окремих норм діючого законодавства, покликано регулювати інноваційну діяльність. Інфраструктура, у тому числі високотехнологічна сфера, є неповною і не забезпечує стабільність інноваційного розвитку.

Висновки. Провівши аналіз інноваційного середовища, можна констатувати, що держава, наука і бізнес практично не склали партнерських ділових стосунків. Це становить серйозну перешкоду для переходу до інноваційної економіки, викликаючи неповне використання інноваційного потенціалу українською економікою, тоді як вітчизняна наука недостатньо фінансується бізнесом. Партнерські стосунки між безперспективним бізнесом і наукою, ресурси якої обмежені, є практично неможливими. Неможливим вважається і відокремлене виживання науки і бізнесу в теперішніх умовах відкритої конкуренції та ринкової економіки.

Можливість установити партнерські стосунки між наукою і бізнесом за допомогою державної

підтримки досягається лише в межах створення нової інноваційної моделі вітчизняної економіки. Бізнес у такій країні буде орієнтуватись на перспективи власного розвитку. При цьому залишиться фінансова підтримка науки державою, яка буде доповнюватись бізнесом. І держава, і приватні структури приймуть участь у проєктах, пов'язаних з інноваціями. Необхідно вдосконалити підтримку приватних дослідницьких центрів, інжинірингових структур, технологічних парків, інноваційних організацій тощо. Потрібно реорганізувати не тільки науковий комплекс, але й сам бізнес. Подібні дії дадуть можливість сформувати рівнозначне партнерство між сучасною перспективною економікою і оснащеною, сталою та добре фінансованою наукою.

Політика України, яка займається інноваційним розвитком, є непослідовною, відсутні також чітка концепція державних інноваційних пріоритетів і системні підходи до розвитку нововведень. Держава створює пріоритет у розвитку низькотехнологічних галузей та виробництва, формує і закріплює модель економіки, в якій фактично не потрібні інновації. Конкурентоспроможність на світовій економічній арені зберігається лише завдяки надзвичайно дешевій робочій силі, визиску ресурсів тощо.

При цьому держава повинна відігравати провідну роль у формуванні загального національного попиту на нововведення. Необхідно впровадити ширший набір інструментів, які не потребують збільшення бюджетних видатків, але можуть розбудувати мотиваційне поле і, таким чином, посилити інноваційну економічну складову. Для покращання рівня платоспроможності внутрішнього попиту, надання імпульсу інноваційній політиці внутрішній виробник повинен збільшити рівень оплати праці, що є першим інвестиційним внеском у людський капітал і запорукою подальшого сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 265 с.
2. Інноваційний потенціал України: стан, тенденції і проблеми розвитку / Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 7. – С. 1–25.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С.М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 278 с.